

Huszár Ágnes

Gyekiczki András – portré háttérrel

Nem adatott neki hosszú élet ezen a földön, hatvanharmadik évében búcsúztunk tőle. De amit létrehozott, hosszú időre fennmarad. Nemcsak a kiállításra, a képekre, az anyagokra, az írásokra gondolok, hanem elsősorban arra az ösztönző hatásra, amit ránk, kortársaira és barátaira gyakorolt. Arany János szavával: 2020. július 14. után „lerázván, ami benne földi, egy éltető eszmévé finomult”.

Celldömölkön született 1958-ban, de a család hamarosan Pápára költözött. Itt végezte iskoláit, melyek közül a Türr István Gimnázium volt rá a legnagyobb hatással. Nem véletlenül. A felekezeti iskolák államosítása után a bencés gimnázium egykori épületében kapott otthont ez az állami gimnázium, melynek tanárai között az első évtizedekben voltak még a nagy híri Református Kollégium tantestületének tagjai közül is. Mondhatni, egyesült benne a színvonalas pápai nevelési tradíció két fő ága. Bereményi Géza nemrég megjelent *Magyar Copperfield* című regényében realiztikus képet rajzol róla.

A huszadik század hatvanas–hetvenes éveiben jó szellemiségű, hagyománytisztelő, de a tanulói kreativitást is serkentő alma mater volt, ezt személyes tapasztalatom alapján állíthatom. A mai magyar közelet számos fontos alakja érettségizett a Türrben: Gögös Zoltán, Kövér László, Gyurcsány Ferenc, Závecz Tibor közvéleménykutató, Tömböl László vezérkari főnök, Kovács Zoltán államtitkár.

Gyekiczki András ezután az ELTE ÁJK-n folytatta a tanulmányait. A Bibó Kollégium diákja, később igazgatója volt. Számos iskolai és egyetemi társához hasonlóan először a Fideszben kereste politikai családját, de ő hű maradt a liberális eszmékhez, ezért rövidesen az SZDSZ-hez csatlakozott. Az egyetem elvégzése után a Beszélőnél dolgozott újságíróként és a Politikai Tanulmányok Intézetének volt a munkatársa. Fontos kiemelni életének azt a korszakát, amelyben a szombathelyi főiskolán tanított. Akkori tanítványai ma is szívesen emlékeznek gondolatgazdag előadásaira, az utánuk kialakult parázs vitákra.

Az MSZP–SZDSZ koalíciós kormányzás idején bekerült a belpolitikába. Kuncze belügyministersége idején kabinetfőnök volt. Hajdani fideszes társai sosem bocsátották meg neki, hogy nem maradt

velük. Erről így beszélt Pais-H. Szilviának, az Átlátszó újságírójának 2019 novemberében: „Folyamatosan szembekerültem fideszes körökkel és érdekekkel. 2003-ban például, amikor kiderült, hogy Medgyessy Péter a III/II-es ügyosztály tisztje volt, koalíciós válság alakult ki az MSZP és az SZDSZ között. Én ezek után pályáztam az állambiztonsági levéltár élére, erős biztatásra. Akkor a Fidesz és titkosszolgálati körei (ami Kövér Lászlót jelenti) vállvetve akadályozták meg, hogy ezt a pozíciót elnyerhessem. Kövér akkor olyat nyilatkozott rólam, hogy nemhogy egy ilyen kényes levéltár vezetését, de a háziállatok etetését sem lehetne rábízni. Elindult egy karaktergyilkosság ellenem, mert tudták, hogy a felfogásom szöges ellentéte az övékének, az ügynöki akták nyilvánosságra hozatalát és az iratok hozzáférhetőségét mindennél fontosabbnak tartottam.”

Gyekiczki továbbra is fontos szerepet töltött be a magyar közéletben. Demszky Gábor főpolgármestersége alatt hivatalvezetőként dolgozott. Nehéz évek voltak ezek a magyar közszolgálatosság történetében, nem múltak el nyomtalanul a budapesti városházban dolgozók feje fölött sem. Ekkor tört ki rajta az a súlyos betegség, amely végső soron a halálához vezetett.

A 2010-es választások következtében jórészt kicserélődött a budapesti városháza állománya. András életében döntő fordulatot jelentett ez a kényszerű változás, lehetőséget adott számára egy régi gondolatának kiteljesítéséhez. A pápai zsidóság története már évekkel azelőtt felkeltette az érdeklődését. Ahogy Pais-H. Szilviának, az Átlátszó újságírójának 2019 novemberében elmondta: „A jogi kar előtt egy évig dolgoztam az akkori tanácsnál. Egy időközi választás miatt népességnyilvántartást kellett végeznünk, akkor házról házra jártunk és össze kellett írunk, egy-egy lakásban kik laknak. Engem épp a régi zsidónegyedbe, a gettó területére osztottak be. Akkor kezdett el foglalkoztatni, hogy kik voltak azok az emberek, és milyen szerepet tölthettek be a település életében, akiket 1944 nyarán deportáltak.”

Feltűnt tehát neki már a múlt század hetvenes éveiben „a hiány helye” (Kőbányai János). A gondolat kicsírázására, szárba szökkenésére csak több évtizeddel később került sor. Van még egy fontos

Járó Kati Gyekiczki Andrással kiirtott családjának tablója előtt 2020 januárjában

momentum a pápai zsidó múltat bemutató kiállítás-hoz. A Gyekiczki család Pápa legszebb utcáján, az Esterházy úton lakott egy ikerházban. Nagyon jó kapcsolatban voltak a másik lakásban lakó Leitner családdal. András csak sokkal később illesztette össze az emlékeket, akkor döbönt rá, hogy „Leitner bácsi” első családja egy megsemmisítő táborban halt meg, ő maga pedig munkaszolgálatosként élte túl a vészkorszakot. Azt már csak 2011-ben tudta meg, hogy a szomszéd házban is egy zsidó család – László László nagykereskedő – lakott a huszadik század húszas–harmincas éveiben.

A városban a rendszerváltás után támadt fel az érdeklődés a zsidó közösség múltja iránt. Az új zsidó temetőben 1990 augusztusában hozták létre Kiss György javaslatára a Holokauszt-emlékművet, itt emlékeztek meg minden évben a mártírokról. A megemlékezést később az időjárás miatt a zsinagóga épületébe helyezték át. 2006-ban jött létre a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület dr. Zsengellér József teológiai professzor vezetésével. Az egyesület későbbi vezetőinek – Gáti-Goldmann Jenőnek, Politzer Sándornak, 2016 óta pedig Schmidt Orsolyának – az irányításával sokat tett a holokauszt által szinte teljesen elpusztított pápai zsidó közösség emlékének ébrentartásáért.

A holokausztot túlélő pápai zsidók jó része nem tért vissza az akkorra már mostohaszülővé vált városba, hanem a világ más pontjain telepedett le. Leszármazottak élnek Izraelben, az Egyesült Államokban, Angliában és Mexikóban, hogy csak néhány államot említsünk. Két gyerekkori barát, Pápai Judit és Friebert Zsuzsi erőfeszítésének köszönhető, hogy sikerült kapcsolatot teremteni a külföldre szakadt és Magyarországon maradt, de nem Pápán lakó leszármazottak között. 2008-tól kezdve ez a baráti társaság, melynek neve Friebert Zsuzsi pompás nyelvi leleménye alapján: PÁZSIT (Pápai Zsidók Társasága), a helybeliekkel, a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület tagjaival közösen vesz részt a megemlékezéseken.

Mi Andrással 2012. január 12-én találkoztunk újra Pápán a város önkormányzata, a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület, valamint a Múlt és Jövő Könyvkiadó közös rendezvényén. A pápai önkormányzat anyagilag támogatta a pápai zsidó múlt szempontjából fontos két könyv megjelenését. Hidvégi Máté *Lőw Lipót főrabbi élete* című könyve egy, a reformkorban országosan ismert közéleti ember és nagyszerű tudós emlékét idézte fel. Ő volt az 1846-ban felépült pápai zsinagóga első rabbi. László András pápai diákból vált nemzetközi hírű amerikai operatőrre. Túlélte Ber-

gen-Belsen poklát, népes családjából 1945-ben csak ő és unokatestvére, dr. Györki Imre ügyvéd tért vissza a városba. 2002-ben Amerikában angolul megjelent visszaemlékezését *Lábjegyzet a történelemhez* címmel a szerző 2011. októberi halála után pár héttel adta ki a Múlt és Jövő Könyvkiadó az én fordításomban.

A könyvbemutató utáni beszélgetésen tudtam meg, hogy a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület és a PÁZSIT júliusra kiállítást tervez a zsinagógában a holokausztban meggyilkolt pápai zsidó polgárok emlékének tiszteletére. Ekkor már a pápai holokauszt-áldozatok leszármazottai szorgalmasan gyűjtötték családjuk emléktárgyait, régi fotókat, iratokat, könyveket. Jöttek a csomagok a világ távoli pontjairól, hírt adtak régi családi összejövelektől, közösségi alkalmakról, örömről és bánatról, egy dinamikus zsidó közösség életéről. Ennek során váltak közösséggé addig egymást nem ismerő emberek. Olyan emberek találtak zsidó identitásra, akik számára a kiállítás alkotója néhány névből, töredezett fotóból kiindulva, szorgalmas munkával történetet konstruált, „családot talált”, tiszteletre méltó ősökkel és élő, felkereshető rokonokkal.

Ezekből a képekből és információkból állt össze a pápai zsinagógában 2012. július 15-én megnyitott *Elfeledett szomszédaink – Családok, sorsok, történetek a pápai zsidóság két évszázadából* című kiállítás. Rajk László látványterve a kék fényben izzó rózsablakkal, a zászlóselyemre applikált „szellemképek”-kel egy hajdan virágzó közösség rég letűnt életét idézte a látogatók elé.

Ez a kiállítás is gazdagította azon alkalmak számát, amikor méltó módon hajtott fejet a helyi lakosság és a hajdani zsidóság újabb generációja a holokausztban elpusztított polgárok előtt. A kiállítás megnyitását istentisztelet vezette be (Polnauer Sándor berni főrabbi és Schwezoff Dávid kántor szolgálataival). Beszédet mondott dr. Gyekiczki András, dr. Áldozó Tamás, Pápa polgármestere és Pulitzer Sándor, a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Egyesület elnöke, valamint Ilan Mor, Izrael Állam magyarországi nagykövete.

A kiállítás megnyitóján mintegy ezer ember vett részt. A második és harmadik generációs leszármazottak hűségét bizonyítja, hogy távoli kontinensekről indultak el, hogy fejet hajtsanak az időtől alaposan megtépázott zsinagóga épületében a pápai mártírok emléke előtt. A kiállítást a következő időben Pápán mintegy nyolcezren tekintették meg, köszönhetően a pápai egyesület tagjai önzetlen segítségének. 2020-ban a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Hagyományörző Egyesület a zsinagóga épü-

letének felújítására gyűjtést kezdeményezett és alszámlát nyitott.

Egy kisebb válogatást láthattak a kiállításból az érdeklődők a budapesti Rumbach zsinagógában, valamint a washingtoni Holokauszt Múzeumban és Los Angelesben is.

A leszármazottak, a PÁZSIT és a Pápa és Környéke Zsidó Kulturális Egyesület tagjai nemcsak emléktárgyaikkal, személyes emlékeiknek megosztásával segítették elő a kiállítás létrejöttét, hanem anyagi támogatással is. Egy képekben és információkban gazdag könyvnek kellett volna megörökítenie a pápai zsidóságnak a holokauszt által tragikusan megszakított történetét. Gyekiczki András haláláig dolgozott ezen a könyvön, de az összegyűjtött anyag nem jutott el a kiadásig.

A kiállítás nagy sikert aratott, Pápa város önkormányzata egy EMMI-pályázat segítségével állandó emlékhellyé kívánta átalakítani. András keményen dolgozott a megbízás alapján: több mint száz pápai zsidó család történetét tárta fel és dokumentálta. De mivel az anyag beadásával pár hetet késett, nem kiállításmegnyitó, hanem egy négy évig húzódó kínos per lett az osztályrésze. 2019 novemberében megszületett a bírói döntés, melynek értelmében majdnem hat millió forint kötbért kellett fizetnie az önkormányzatnak.

Az áldozatok leszármazottai és más jóakarató emberek összeadták a pénzt. A MAZSIHISZ nemcsak a kötbér kifizetéséhez járult hozzá nagyvonalú módon, hanem ki is tüntette Andrást a Magyarországi Zsidóságért-díjjal. A 2019. decemberi díjátadón láttuk őt utoljára felhőtlenül boldognak.

2020 januárjában a PÁZSIT néhány tagjával és más érdeklődőkkel együtt lementünk Páparra, hogy megnézzük az önkormányzat által kurtán-furcsán látogathatóvá tett kiállítást. András akkor már érezhetően csüggedten és legyengülve lépett be a zsinagóga dermesztően hideg épületébe – az önkormányzat a kiperelt pénzből még a világháborúban kitört ablakokat se üvegeztette be – és vette számba a lélektelenül kiaggatott és szakszerűtlenül „kiegészített” anyagot.

András élete utolsó éveiben egy másik, szintén a zsidó történelemmel kapcsolatos munkával foglalkozott. Egy családi hagyaték titkait segítette feltárni a Magyarországról származó, de már nyelvünket sem beszélő örökösöknek. Ebben a vállalkozásban a német nyelvű iratok fordítójaként voltam a segítségére.

Fantasztikus családtörténet a Politzer családé. A felvidéki Köpcsényből indultak, Albertirsán telepedtek le. A családtörténetet 1920-ban megíró Politzer Zsigmondtól megtudjuk, hogy a tízgyerekes

szatócs gyermekei saját szorgalmuk és hozzáértésük alapján kerültek be a középpolgárság soraiba, lettek belőlük kereskedők, bankárok, ügyvédek. A legfényesebb pályát közülük Ádám járta be, akiből orvosprofesszor lett, az orvostudomány egy új ágának – ma foniátriának nevezik – egyik első képviselője. Udvari tanácsos lett belőle, a Monarchia legmegbecsületbb emberei közé tartozott, műkinckgyűjteménye figyelemre méltó volt.

A család minden tagjára jellemző volt a mélységes becsületesség, a család szeretet, a kitartó szorgalom, a tudásvágy és a művészet iránti rajongás. A szövegekből és a képes dokumentumokból kiállítás készül, András társa Forgács Péter médiaművész. A kiállítást a Rumbach zsinagógában fogják megnyitni idén ősszel. A szervezők meg akarták mutatni Andrásnak a szinte kész termeket. Nem sikerült, a kitűzött időpont előtt két nappal meghalt. Gyekiczki András 2020 július 21-én temették a Kozma utcai zsidó temetőben. Méltó megemlékezés volt, barátok, munkatársak beszéltek róla. Ökumenikus szertartásban volt része, Darvas István rabbi búcsúzó szavai után a sírnál Iványi Gábor és Donáth László protestáns lelkészek szolgáltak.

Néha feltették a kérdést: miért szegődött az evangélikus Gyekiczki András a zsidó emlékezés szolgálatába. Talán éppen azért: a protestáns szem-

lélet nem látott ellenségeket a zsidókban, a korai teológiai szövegek egyenesen a párhuzamosságokat emelik ki. A pápai Református Kollégium diákja, majd tanára volt az az Eötvös Károly, aki a tisztaeszélári perben védőügyvédként képviselte az ártatlanul megvádolt zsidókat. Fényes győzelmet aratott, a világ legnagyobb lapjai dicsérték jogászai intelligenciáját és mély együttérzését. Talán az ő személyes példája is befolyásolta András döntését, amikor az ártatlanul meggyilkolt pápai zsidók emlékét ébresztette fel a kiállítással.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- László András, 2011. *Lábjegyzet a történelemben*. Budapest: Múlt és Jövő.
- Pais-H. Szilvia, 2019. Kis magyar abszurd Pápán – a beperelt szervezőről és egy láthatatlan zsidó családtörténeti kiállításról. <https://orszagszerte.atlatszoz.hu/kis-magyar-abszurd-papan-beperelt-szervezozrol-es-egy-lathatatlan-zsido-csaladtortenetikiallitasrol/>
- Tóth Tamara, 2012. Megérdemlik, hogy emlékezzünk rájuk. https://papa-ma.hu/index.php?op=cikk_reszletes&id=6231

Hárs György Péter Vegetari János balladája

*hősi időkben Vegetari
János úgy vélte megoldott
számos problémát egészségügyit s
lelegette a friss füvet
előbb a parkok tűntek
el virág bokor s mi
tündökölt aztán sorra
kerültek a fák gyümölcsök mind
amit kirág mikor lenyelt minden*

*gyepet a gyomra egyszer
megrepedt Vegetari János
fölött virít most már csak
sírirat:
„Itt valaha egy ember élt
felette világunk felét
abban a hitben hogy
növények nem éreznek és
nem is élnek”*